

Kommentaar

Artur Alliksaare kirjale

Madis Kõiv

Lihtsalt ja lühidalt: mind see kiri ei üllata. Lisab pigem veel ühe tuttavana tunduva killu ta elumosaiiki, nii nagu mina seda nägin ja teda ennast tundsin.

Peaaegu aga kohe lisama, et tundsin teda alles kuuekümnendast aastast alates ja siis olid kõik kujundavad sündmused – sõda ja vangilaagrid – ta elus juba läbi tehtud ja küpsetanud selle (ütlemise) lõpliku Alliksaare, keda ka teised Tartu intellektuaalid ja nende ümber tiirlejad nägid ja kelle mõju oma isiksusse vastu võtsid – eriti muidugi üliõpilased.

Kindlasti oli veel teinegi Artur Alliksaar, varasem, sõjajärgne ja -aegne, vahetult pärast sõda end Läänemaa puisniitudel (poolenisti) varjav mees, kellel Gulagide õppetunnid veel ees seisis. Seda Alliksaart mina otseselt ei tundnud ega tunne, võin ainult aimata ja teemaegsete kirjelduste järgi ette kujutada, mis mees-ta-siis-oli. Aga polnud neid kirjeldajaid eriti palju, vastupidi, neid oli üllatavalt vähe ja otsene allikaski ei voolanud ses asjas sugugi mitte nii ladusalt kui kõneleja muud jutud.

Mosaiikpilt, millest rääkis, ei ole puhas metafoor, tahab ütelda midagi sisulist ja olulist – kõigi temasuguse saatusega meeste (kuidas naistega, ei tea) pilt on ikka ainult mosaiikne, ainult kildudest koosnev, ilma vähegi ulatuslikuma sidusa ja pideva alata. Mosaiigikillud olid need, mis nad endast ise rääkisid, samuti need, mida sõbrad heaks arvasid ütelda. (Eriti vaikiv ja valiv oli teine suur jutustaja, Arturi kaaslane Läänemaa varjupaikadest – Rein Sepp.)

Kuid see selleks. Jääb siis nii, et valmisküpsetatud Alliksaart mitu aastat tundes ja ta jut-

te interpreteerides ütlen: kiri sobib suurepäraselt Arturi hingelise ja vaimse portree juurde. Siin on mängus omajagu provokatsiooni, kuid ainult omajagu. Võiks ütelda, provokatsiooni, eneseprovokatsiooni ja lihtsat ja asjaolusid ignoreerivat soovi kirjanduses edasi liikuda: sest alustatud juba oli ja ka avalikkuses esinetud – mõtlen 1944. aasta kevadtalvel Postimehes avaldatud luuletust, mida millegipärast üheski kogumikus ära ei ole toodud.

Võiks fantaseerida ja kujutada Arturit seda kirja kirjutades mõtlevat: “Ah mis, las muravad pääd, mis nad mulle vastama peaksid, kes keelab mul avaldust kirjutada, nalja saab,” ja selle mõtte all teist mõtet liikuvat, “kui ma viisakalt oma soovi avaldan, ehk tulevad vastu ja lubavadki, vähemalt proovida tasub.”

Igal juhul oli Artur Alliksaar kõike muud kui klassikaline dissident, niisugune, nagu ta post-stalinlikul ajal välja kujunes (Isotamm, kelle väidetega küll alati nõustuda ei oska, on tema enda suguse dissidendi kõige täpselt määratlenud – ei mäleta ainult, kus). Oma sokraatilise iseloomu ja sokrateslikult hoolitsematu väljanägemise tõttu oleks ta igas olukorras “valitsevate” ja üldse “heade” (täiesti omameelsete tookord) vaenu alla sattunud. Dissidentide pühad keelud ja käsud ei puutunud temasse üldse.

Käsk: KGB-lastega ei tohi ülekuulamiselt astuda mingisse vestlusse! Aga seda Artur Alliksaar just nimelt ja nähtavasti alati tegi.

Tolleaegsetest ülekuulamisest rääkis ta meelsamini kui vanadest asjadest (ka noist, nii palju kui üldse, peamiselt ülekuulamise lugusid). Pole eriti oluline, kuipalju ta jutustamise hoos omalt poolt ilustamiseks lisas, sest ka lisad kuuluvad asja juurde ja näitavad hoiakuid, seega on ses mõttes sama “tõesed” kui tõesti-tõesed.

Üks näide: Kimmeli (pastor Kimmeli poja?) juures oli läbiotsimisel muude asjade hulgas leitud poliitiliste anekdootide kogu. Pärast läbiotsimist oli Kimmel Alliksaare juurde tulnud ja seletanud, et ta oli ülekuulamiselt ütelnud, et kogu on koostatud Alliksaare soovitusel Kirjandusmuuseumile üleandmiseks (arvas vist, et kuna Arturil on julgeolekuga nagunii alatasa sekeldusi, siis

üks käik sinna ees või taga ei tähenda enam midagi; või ütles, mis pähe tuli). Manitses veel, et ärgu siis Artur teda sisse vedagu, kui küsima hakatakse.

Artur: “Kimmeli poiss on muidugi poole aruga – ei tea mis ma küll rääkima pean, kui pärivad?” Pärisidki, ja paar päeva hiljem jutustas Artur mulle oma ülekuulamise muljeid.

Olevat kujunenud umbes sedasorti dialoog: “Noh, mis mul üle jäi – võtsin omaks, mis Kimmel neile ette luuletas. Nemad selle pääle, et kas ma ei tea, et poliitiliste anekdootide rääkimine on keelatud, kogumine seda enam. Mina, et rahvaluule on rahvaluule ja muuseumis seisab kinnistes arhiivides hullematki kraami. Nemad ikka, et poliitiliste anekdootide rääkimine on kuritegu. Mina ütlesin siis, et ärge tulge mulle rääkima, et te ise poliitilisi anekdoote ei räägi, küll ma teid tean. Mehed jäid selle pääle vait, mõne aja pärast ütles üks, peamees vist – räägime küll, aga ainult omavahel. Siis oli tal anekdootide vastu huvi kadunud, hakkas pärima mingisuguse “filosoofilise traktaadi” kohta, mille Kimmel oli kokku kirjutanud. Küsis, et kas ma tean, millest see räägib. Ma ütlesin, et tean küll [loomulikult, mis tal ütelda jäi, kui teadiski nagunii kõike] ja võiksin paljugi rääkida, aga mis mõttega, kui teil filosoofilist haridust ei ole, ei saa te nagunii midagi aru. Ütles, et tema on marksistliku filosoofia eksami teinud ja teised ka. Ma küsisin, kas te Kanti filosoofiat tunnete? Seda nad ei tundnud. Noh, mis ma siis räägin, see on puhas tuulde puhumine... Nojah, ei tulnudki meil mingit ladusat vestlust, sai pahaseks veel, oli vist solvunud ja saatis mu tuseselt minema... Ei tea, kas ma tegin Kimmelile hääd või halba.”

See ja teised samasugused lood.

Ja lõpuks, kas polnud too kuulus koosolek enne ta surma, mille ta oma sõpradega kirjanike majja kokku kutsus, et oma luuletuskogu arutada ja võtta vastu otsus see avaldada, samasugune mitmekordne provokatsioon, kui teada ju oli, et mida rohkem kiidusõnu öeldakse, seda kaugemale avaldamine nihkub – kõik kokkutulnud olid ju mustas nimekirjas

mehed. Jõudiski koosolek lausa eufooriani välja, mis mulle, ausalt üteldes, hirmu pääle ajas, aga õnneks oli kohal Kääri ise, kes selle värgi lühidalt ära lõpetas ja ütles umbes nii, et tema ei taha, et inimesed siit vaimustusega minema lähevad ja hiljem rängalt pettuvad, et tema arvates tuleks muidugi kogu välja anda, aga ta teab, et see asi nii lihtsalt ei lähe ja et raskusi tuleb igasuguseid ja igalt poolt, et tema lükkab küll tagant niipalju kui lükata annab, aga siiski... eriti loota ei maksa.

Ma arvan, et need olid õiged sõnad õiges kohas, kuigi hiljem on Käärit selle eest (täiesti ülekohtuselt) mitmel pool mõnitatud.

Aga see pole antud teema juures oluline, oluline on, et Artur ise oma käiguga rahule jäi ja tundis, et kõik vajalikud provokatsioonid, mida ta hing igatahes nõuab, on läbi tehtud.

Ja ongi kõik, mis ma ses asjas parasjagu ütelda mõistan.

12.05.04

Madis Kõiv

(1929)

Lõpetas Tartu ülikooli 1953. Füüsika-matemaatikakandidaat (1961). 1953–1961 TPI õppejõud, töötas 1961–1973 TA Füüsika- ja Astronoomia Instituudis, 1973. aastast Füüsika Instituudis. Kirjanik.